

MAGYAR IZRAEL

AZ ORSZÁGOS RABBIEGYESÜLET KÖZLÖNYE.

Szerkeszti **Dr. NEUMANN EDE.**

Megjelenik július és augusztus kivételével havonként egyszer.

Előfizetési ára évi 6 korona. Az egyesület tagjai a tagsági díj fejében kapják. A kéziratok és előfizetési díjak a szerkesztőhöz küldendők.

Dr. Weisz Izsák.

Ismét egy mély seb. A magyar rabbikar egyik legnemesebb tagját siratjuk. A legjobbak közül valót, tudásánál és hivatottságánál fogva egyaránt kimagaslót.

Kevesen mérkőzhetnek vele abban a nagy komolyságban, a melylyel feladatait és céljait felfogta. És férfias igyekezetével karöltve járt szerénysége, jóakarata, nemeslelkűsége.

Megvoltak benne mindazok a kiválóságok, a melyek Isten szolgájának diszét teszik. A jellem tisztasága, a szívnek gazdag szeretete és a szent munkára való szellemi rátermettség.

A hivatás betöltésénél magasabb célt nem ismert. Ennek a feladatnak szólt minden törekvése. A készülés küzdelmes, kenyértelen, kemény éveinek munkája és papi tevékenységének egész tartalma. Jesivákon vetette meg széles talmudi ismereteinek alapjait és ugyanazzal a buzgalommal, a melylyel talmudtudását gyarapította, végezte gymnasiumi és egyetemi tanulmányait. A hagyomány irodalmában búvárkodott lankadatlanul teljes életén át, nap-nap után új kincseket halmozott fel lelkében és szellemének egyre növekvő gazdagodásával a templom és az iskola között megoszlott munkájának jelentősége is folyton emelkedett.

A konzervatív eszméknek hódolt, de a hagyományhoz való ragaszkodása türelemmel és szelidséggel párosult. Soha sem tagadta meg elveit és nem riadt vissza a küzdelemtől, ha meggyőződése sorompóba hívta. De jámbor lelkének alapvonása a békülékeny, jóságos, mosolygó szeretet volt, a mely derűs kedélyében és a szeretet javainak gyarapítására irányult papi munkásságában egyaránt tükröződött.

Hiveinek rokonérzése és hálás tisztelete vette körül. Ragaszkodásuk és hódolatuk meleg bensőséggel nyilatkozott meg, midőn lelkészi működése harmadik évtizedének bezárulása alkalmából ünnepelték. Nem sejtettük akkor, hogy a szép örömnapot oly gyorsan követi majd a mélységes gyász.

Végtisztességén újból kifejezésre jutott az a nagyrabecsülés és szeretet, melynek osztályosa volt. Megszólalt a kartársak szavában, a kik eszményi törekvéseit méltatták és azok könyeiben, a kik hálával adóztak neki azért a hűségért, a melylyel lelküket gondozta.

Egyesületünk választmányának buzgó tagját siratja benne. Munkáinkból mindenkor szívesen vette ki részét. Összetartás, a kartársi szellem művelése, a törekvések harmóniája volt jelszava. Meghatottan tesszük le a ciprust sirhalmára.

Az Országos Rabbiképző-intézet mensája.

Rendkívül fontos ügyek foglalkoztatták főiskolánk vezérlő bizottságának március hó 17-én tartott ülését. De valamennyi közül legfontosabb a növendékek ellátásának kérdése.

Mindenki, a ki komolyan érdeklődik az iránt az iskola iránt, a melyért legjobbjainknak oly kemény harcokat kellett vívniok, a melynek munkásságához oly nagy eredmények fűződnek, a melyről felekezetünk egyik legelső vezérférfia csak nem rég ünnepi alkalommal azt mondotta, hogy az nekünk „szent hely“, a magyar zsidóság java részének „föltett kincse, szemefénye“, azokat a nélkülözéseket és szenvedéseket is ismeri, a melyek közepette a magyar Izrael jövődöbeli lelki vezérei hivatásukra készülnek.

Megfeszített munka, mely minden erőt és időt igénybe vesz és súlyos gondok, üres gyomor, hiányos ruházat, egészségtelen lakás. A kik fényesen gondoskodtak arról, hogy a szeminárium növendékei a legjobb és legbőségesebb szellemi táplálékban részesüljenek, fájdalom, a rendelkezésre álló segédeszközök csekély voltánál fogva kénytelenek voltak lemondani arról, hogy a papí pályára készülő szegénysorsu ifjakat megóvják a nélkülözéstől.

A felekezet egyes közintézményei, hitközségek és egyesületek, valamint az iskola nemeslelkü barátjai igyekeztek ugyan ezen a végzetes bajon segíteni, de a növendékek számának emelkedése és az élet általános megdrágulása folytán az igények oly mértékben fokozódtak, hogy azoknak még a legszerényebb módon sem lehet megfelelni.

Hogy ennek hány kiváló tehetség, mennyi értékes erő esett áldozatul, erről szólnunk nem kell. De nem csekélyebb baj, hogy a diákévek szenvedéseit még azok sem heverik ki, a kik a cél elérése előtt nem törnek le. Magukkal viszik a nélkülözések keserü emlékeit. Testben és lélekben egyaránt. Elgyengült szervezetük és különösen korai gondokban megrongált idegeik a későbbi viharoknak nem képesek ellentállani. Megfogyatkozott és vajmi nehezen pótolható erővel kell oly feladatokra vállalkozniok, a melyeknek sikeres végzése a testnek teljes egészségét kívánja; súlyos betegségek csiráit hozzák magukkal, a melyek a hiányos táplálkozásból és az egészségtelen lakásból erednek, lelkük pedig szűkülöködik a nélkül a bátorság, a vidámság és optimizmus nélkül, a melyre a papi hivatásban oly nagy szükség van és a melyet

korán elveszitenek azok, a kik a készülés éveiből csak az erős munka és a nagy nyomor emlékeit hozzák magukkal.

Ezen a nagy bajon segíteni kell. A magyar zsidóság nem feledkezhetik meg azokról, a kiknek munkájára legmagasabb érdekei számitanak.

Az első lépések már meg is történtek. A lefolyt télen főiskolánk növendékei már nem éheztek. Létrejött a Diákasztal.

Az új intézményről és az annak fentartásával kapcsolatos szent kötelességről szól *Dr. Bacher Vilmos* elnöknek a Rabbiképző-intézet vezérlőbizottsága elé terjesztett jelentése, a mely a következőképpen hangzik:

Jelen tanévben az Országos Rabbiképző-intézet vezetőinek egy régi óhajta öröndetes módon kezdett teljesedni.

Az utolsó években egyre sürgetőbbé vált annak a szüksége, hogy növendékeink anyagi ellátásáról jobban gondoskodjunk, mint az eddigi eszközeinkkel törhénhetett. Növendékeink majdnem kizárólag szegénysorsu családok gyermekei, kik szüleiktől, esetleg hozzátartozóiktól vagy semmi támogatást nem várhatnak, vagy abban csak igen csekély mértékben részesülnek. Tanulóink továbbá kevés kivétellel vidékről valók és a fővárosban mindenekelőtt tisztességes lakásra kell, hogy szert tegyenek. Azon havi segély, melyet nekik az intézet juttat, alig elegendő amaz első szükséglet fedezésére. (E havi segély az alsó tanfolyam tanulóinál 8—16 korona, a felső tanfolyam hallgatóinál 22—28 korona közt mozog.)

A tanulók táplálásáról eddig csak nagyon szük határok közt gondoskodhatott intézetünk. Az utolsó években az összes szombati és ünnepnap ebédeket (vendéglősnél) nyújtattuk nekik. Hogy a legszegényebb tanuló is a tanítás kezdete előtt meleg reggelit kap, arról évek óta a vezérlő bizottság nagylelkü elnöke, báró Hatvany József ur ő méltósága gondoskodik, az erre a célra szolgáló évi 2000 koronányi adományával. A hétköznapi ebédre kizárólag az izraelita nőegylet népkonyhája állott rendelkezésünkre, az erre szóló jegyeket a tanulók egy része igénybe is vette, de a népkonyhába járók száma egyre csökkent és egyre gyarapodott azok száma, kik napokon át meleg koszt nélkül szükölködtek. A fővárosban rendkívüli módon növekedő drágaság folytán aggasztó módon rosszabbodott növendékeink anyagi helyzete, a mi a folyó iskolai év elején arra indította a tanári kart, hogy a vezérlő bizottság elnökségéhez sürgős segítségért folyamodjék.

Az *Éc Chájim* segélyegyletnek választmánya mult évi november hóban tartott ülésében szintén foglalkozott e kérdéssel és abból kifolyólag a választmány egy érdemes tagja, *Goldmann Mihály* ur közbenjárása által váratlanul oly segítséget nyertünk, mely a legégetőbb szükség kielégítéséhez, egy intézeti diákasztal alapításához vezetett.

Egy melegsivü és erélyes buzgalmu emberbarát, *Ehrlich G. Gusztáv* ur arra ajánkozott, hogy az általa fenntartott és néhány éve, a téli hónapokban több ezer iskolás gyermeket meleg ebéddel ellátó intézménynek jótéteményét az Országos Rabbiképző-intézet növendékeire is kiterjeszti. Ez intézet kony-

háját kezdettől fogva, tekintettel a fővárosi lakosság zsidó részére, szigoruan zsidó rituális alapon vezették, a miről tanári karunk egy theologiai tagja utján teljesen kielégítő módon meggyőződést szereztünk.

Hogy e nagylelkü ajánlatnak hasznát vehessük, első sorban alkalmas helyiségről kellett gondoskodnunk. Ez magától az intézet földszinti lakásának üresen álló részében (egy nagyobb és egy kisebb szoba) kínálkozott. Rövid néhány nap alatt e két szobát étkező helyiséggé kellett átalakítani és kellő módon felszerelni. Ennél alulirottat azon szempont vezette, hogy művelt és mivelődő ifjakhoz méltó és nem csak táplálékot nyújtó, hanem nevelő hatást is gyakorló intézményt kell itt életbeléptetni, mely arra van hivatva, hogy az intézet fennállása óta fájdalmasan érzett bajokat orvosolja és idővel alkotó részévé legyen intézetünk szervezetének. Családias asztalt nyujtsan a növendékeknek, melynél jóllaknak és jól is érezhetik magukat. E szempont volt irányító az étkező helyiség felszerelésében, valamint a mindennapi ebéd rendjének megállapításában.

A vezérlő bizottság m. t. elnökségének jóváhagyásával hozzá kezdtem diákasztalunk életbeléptetéséhez. Az étkező helyiség berendezésénél legfőképpen Dr. Mezey Ferenc bizottsági előadó ur lelkes buzgalma volt segítségemre, ki a felszerelési butorok és tárgyak részint ajándékozását, részint pedig leszállított árát kieszközölte. Azon napok számára, melyeken az Ehrlich-féle jótékony intézet konyhája nem működik (vasárnapok és egyéb iskolai vakációsnapok) más alkalmas kosztról gondoskodtam.

Mult évi november hó 29-én nyílt meg intézetünk diákasztala és azóta félbeszakítás nélkül teljesítette naponta áldásos hivatását. A déli órában terített asztalokhoz 60 tanuló ül (az összes növendékek $\frac{2}{3}$ -a), kiki az állandó helyén, közösen étkeznek és közös imával fejezik be az ebédet. Két derék zsidóasszony végzi a kiszolgálás munkáját, míg a tanári kar néhány tagjának feleségei,* kiki a maga napjain, végzik a tálalást és felügyeletet és jelenlétükkel, valamint szívélyes közreműködésükkel a családiasság melegét árasztják tanulóink közös ebédjére.

A diákasztal intézménye tökéletesen bevált. Azon három hónap, mely alatt az Ehrlich-féle intézmény jótéteményét élveztük, arról tett tanuságot, hogy addig míg az intézetünk vezetősége előtt lebegő nagy cél, egy internátus felállítása, el nem érhető, egy diákasztal föntartása nemcsak feltétlenül szükséges, hanem lehetséges is. Ezt az intézményt elejteni többé nem szabad, föntartása most már az orsz. Rabbiképző-Intézet vezetőinek becsületbeli kötelességévé vált.

Minthogy e kötelességet első sorban én magam érzem, arra törekedtem, hogy diákasztalunk jelen tanév végéig való megmaradását anyagilag biztosítsam. E célból azon adománygyűjtést, melyet az étkezőterem berendezése alkalmából megindítottam, most nagyobb mértékben és gyűjtőivek utján folytattam. Gyűjtésem eredményét az A) alatt mellékelt lajstrom mutatja.

*) Dr. Bacher Vilmosné. Balogh Árminné, Dr. Blau Lajosné és Dr. Hevesi Simonné.

(Szerk.)

Nagy hálával említem azok nevét, kik vállalkozásom körül segítettek és pedig Herzmann Bertalan, Dr. Rózsavölgyi Manó, Wellisch Hugó, Bacher Emil és Breitner Imre urakat. A gyűjtés eddigi eredménye 3277 korona. Az Éc Chájim pénztárából a diákasztal céljaira 600 koronát vettem fel. Így összesen 3877 korona állt rendelkezésemre. A diákasztal eddigi költsége a B) alatt mellékelt kimutatás szerint 1641 korona 67 fillért tett ki. Maradt tehát további kiadások fedezésére 2235 korona 33 fillér.

Az Éc Chájim az idei költségvetésében népkonyhai jegyekre 1800 korona, szombati és ünnepi kosztra 2950 korona van beállítva. E két tételből eddig összesen 1329 korona 10 fillér, valamint a fentemlített 600 korona — 1929 korona 10 fillér adatott ki. Ennél fogva az Éc Chájim költségvetésében a tanulók élelmezésére kivetett összegből 2821 korona 90 fillér maradt a diákasztal további költségeinek fedezésére.

A tanév végéig (jun. 15.) a diákasztal költsége hozzávetőleg 5500 koronát fog kitenni, a rendelkezésemre álló összeg 5055 korona 90 fillér, a körülbelül 500 koronányi hiány a még esetleg befolyó adományokból, vagy az Éc Chájim pénztárából kell hogy fedezést nyerjenek.

Diákasztalunk fenmaradása tehát a tanév végéig biztosítva van. De a kifejtett okokból ezt a nagy és fontos intézményt állandósítani kell. Ez azonban csak nagyobb körre terjedő akció útján érhető el, melynek megindítására és eredményes végrehajtására csakis az Orsz. Rabbiképző Intézet Nagytekintetű Vezérlőbizottsága van hivatva.

Teljes bizalommal fordulok a Vezérlőbizottság mélyen tisztelt Elnökségéhez és kérem, méltóztassék jelentésemet tudomásul venni és a gyöngye erőmmel végzett munkát folytatni és biztos alapokra fektetni.

Budapest, 1910. évi március hó 1-én.

Ez a jelentés szolgált a vezérlő bizottság tanácskozásának alapjául.* Mindazok, a kik abban részt vettek, elismeréssel és meleg hálával adóztak a kezdeményezőnek és hivatalosan is kifejezésre juttatva köszönetüket az intézet növendékeiről való atyai gondoskodásáért, egyértelmű határozatban kimondották, hogy a diákasztalt állandósítani kívánják.

Ez a határozat történeti momentum fontosságával bír a Rabbiképző életében. Hozzá a jelenlevők adományainak bejelentése és annak a kötelezettségnek elvállalása kapcsolódott, hogy az intézmény fentartására évi járulékokat fognak biztosítani.

Megszünik tehát az inség. Főiskolánk növendékei ezentul legalább egyszer napjában megfelelő élelmezésben fognak részesülni.

De az intézmény komoly kötelességeket is ró a felekezetre, a gyülekezetekre, azok lelki vezéreire és minden egyes tehetős tagjukra. Fentartása

* Az emlékezetes ülésen jelen voltak: Báró Hatvany-Deutsch József elnök, Dr. Mezey Ferenc előadó, továbbá Dr. Bacher Vilmos, Balogh Ármin, Dr. Bánóczi József, Dr. Fischer Gyula, Dr. Hevesi Simon, Dr. Kecskeméti Lipót, Winterberg Gyula és Dr. Neumann Ede.

nem lehet esélyeknek kitéve és a megalapozáshoz kell, hogy a fejlődés feltételeinek biztosítása csatlakozzék.

Nem lehet a nagy feladat teljesítését kizárólag a főváros zsidóságára és annak intézményeire háritani. Ezek mindenkor párját ritkító áldozatkésztséggel szolgálják a felekezet közügyeit. De erejük nem kiapadhatatlan.

A vidéki gyülekezetekből származnak a Rabbiképző növendékei. Nem nézhetik tehát egykedvűen, hogy gyermekeik nyomorognak. Becsületbeli kötelességük támogatni azokat, a kik a mentő munkát megkezdették. Sok utja módja van ennek. Állandó évi összegek felvétele a hitközség költségvetésébe, diplomadományok, gyűjtések stb. Válaszszák a viszonyoktól javalt legalkalmasabb formát, de *mindenütt* történjék valami. Vezérférfiaink, jelesül papjaink gondoljanak szeretettel vallásunk jövőbeli szolgálóira, a kikre majd legbecsesebb javaink őrzése lesz bizva. Könnyítsenek azok gondjain, a kik nem akarják, hogy éhezzenek. Gyűljenek mennél bőségesebben az adományok Rabbiképzőnk elnökének kezébe.

Kármán Mór a hitoktatásról.

Jubileumi esztendő virradt a magyar Izraelre, — tüntesse ezt föl a „Magyar Izrael“ is. Most voltunk tanúi Bacher professzor ünneplésének. Boldog a szem, a mely ezt látta. Büszkévé teheti az ünneplést, de az ünneplőket is, kik dicsőt így magasztalnak. Nehány hónap múlva betölti szintén 60. évét Goldziher professzor. És ugyancsak most ünneplésnek tárgya Kármán Mór is, abból az alkalomból, hogy hatalmas két kötetben közzé tette pályájának foglalatját, — már a mennyiben az irodalmilag nyilatkozik meg, mert tevékenységének java történelmi intézményekben és élő szervezetekben fejeződik ki.*

Bacher, Goldziher, Kármán, ez a három legfőbb kulturérték, melylyel a zsidóság a magyarságot megajándékozta, a zsidó szellem neveltje. Kármán is rabbinak készült. Nevezetes és egyszer teljesebben volna kifejtendő, hogy a rabbinikus nevelés mennyi értelmi erőt vált ki és fejleszt. Nem-e meglepő, hogy tudományegyetemünk bölcsészeti karának zsidó hitű négy rendes tanára közül három: Alexander, Goldziher, Kármán rabbinak indult, a negyedik pedig: Marczali, rabbinak a fia. És Németországban is hogy tolul a példa: Steinthal (a kihez Kármánnak legtöbb a hasonlósága), Lazarus, Freudenthal, a marburgi Cohen mint befejezett vagy be nem fejezett rabbi, Geiger Ludwig és Philippson Martin mint rabbinak neveltjei. A francia tudományosság legkitünőbb zsidó hitű munkásai ugyancsak feltűnő arányban a zsidó tudományon nevelkedtek nagyra: Munk Salamon, a philosophus Franck, a két Darmesteter, kivált Arsène, a két Derenbourg, kivált József, Oppert és a két Reinach, Salamon és Théodore, a kik tekintélyes közéleti állásukban egyre szolgálják azokat a kutatásokat, melyek a zsidóság multját és jelen-

* Kármán Mór Paedagogiai dolgozatai rendszeres összeállításban I, II. Budapest, Eggenberger 1909.

tőségét megvilágítják. Szinte megvalósul a régi fölfogás, hogy a ki okulni, bölcsésé lenni kíván, foglalkozzék a halácha bizonyos fejezeteivel, — és megvalósul boldogult Káufmann Dávidnak szava az öröklött kegyről („erbliche Begnadigung“).

Kármán Mórt a rabbihipatásra Löw Lipót, Magyarország Geiger Ábrahámja készítette elő. Kettejük viszonya, a mint azt a Kármán-Emlékkönyvben (9—11. l.) Geréb József vázolja, lélekemelő. Kármán azonban nem lett felekezetének papja, hanem nemzetének tanítója, praeceptor Hungariae. Ezen nincs mit fájlalni. Fájlalni csak egyet lehet; Kármán, a profétai ideál szerint értékelve a jelenkori zsidóságot, nagyon is szigorú annak mai alakulatai iránt, elannyira, hogy fejlesztésében, tökéletesítésében nem vesz közvetlen részt.

Pályájának elején a tanügygyel együtt a felekezetét is szolgálta. Tudva-levő, hogy 1868—69-ben a pesti község hittanára. Tudásának és meggyőződésének hatalma lefegyverezte a rakoncátlanságot és a közönyt. Növendékek, a kikkel a vallásos házi oktatás sem birt semmire menni, tőle megtanulták a proféták tanait és a zsoltárok héber szövegét.

Most megjelent összegyűjtött dolgozatai közé, a nélkül, hogy azoknak egyetemes nemzeti jellegét féltette volna, fölvette (l. 137—145) „A korszerű hitoktatás elvei“ címén azt az előadást is, a melyet a pesti hitközség megkeresésére a fővárosi hitoktatóknak tartott. (Először megjelent a *Magyar Zsidó Szemle* I. évfolyamában, 1884, p. 278). Mostani jegyzetéből tudjuk, hogy két további előadásban a vallásoktatás tervezetének részleteit is fejtegette, — ezek, fájdalom, nem kerültek irodalmi nyilvánosságra, ép oly kevésbé mint az a beszéde, melyet a profétákról az Izr. Magy. Irodalmi Társulatban mondott.

A vallásoktatás kérdésével foglalkozni neki lelki gyönyörűség, „isten-tisztelethez hasonló érzületet“ ébreszt benne. A természettudományoktól Kármán nem félti a vallásosságot; nem téveszthet meg az az anekdóta, hogy a tudomány átkutatta a mindenséget és sehol sem akadt az istenség nyomára. Eötvös József báró, Kármán congenialis pártfogója, sem bírja megérteni, hogy a teleskóp, mely a mindenség harmóniáját sejteti és a mikroskóp, mely világokat tár föl ott, hol eddig életet sem képzeltünk, mikép ne nevelje azt a bámulatot, a melylyel a mindenség teremtője előtt meghajlunk.

A vallásosságot leginkább az veszélyezteti, hogy korunk másoknál erősebben átmeneti kornak érzi magát, hogy minden hagyomány vitássá lesz. Két ideál küzd egymással: az egyetemes nemzeti, mely a nemzeten belül egységes erkölcsi fölfogást követel és a hagyományosan felekezeti. Ezt a főproblémát fejtegette Kármán az IMIT milleniumi díszülésén is. (IMIT: *Évkönyv* 1897, p. 29: *Nemzeti és felekezeti élet.*) A nemzetet ép a hagyomány erősíti, annak megtagadása nem a nemzeti társadalom egységét, hanem ép annak a fölbontását (atomizálását) idézné elő. A felekezet történelmi elkülönödése jogosult. Nincs is kockán: „senki sem hiszi, hogy a nemzeti

műveltség egyik jelentősége elemé volna a vallásos formákhoz kötött azonos életmód. Vesztett-e ezáltal a vallás? Elvesztek-e a régiebb formák? Korántsem, sőt erős szemlélők azt látják, hogy a vallásosság új életre ébred, s a régiebb formákhoz új szellem vegyül azáltal, hogy bizonyos egyéni szellem hatja át a régebbi gondolkozásmódot.“ (I, 173, 174. A modern vallásosság foglalatját I. I, 53). Azok a nemzetek, melyek felekezeti egységesek, éppen nem tűnnek ki mélyebb vallásosságukkal, példa rá Franciaország és a déli román államok (Spanyolország, Portugália, Olaszország, melyeknek közművelődési elmaradottságát ép vallási viszonyaik alapján tüzetesen megvilágítja Kármán, *Közoktatásügyi tanulmányok* I, 78 és köv.). A nemzet erkölcsi egységét nem a felekezetek eltörlése biztosítja, — inkább az a törekvés, hogy minden felekezet értse meg és becsülje meg, miként elégítik ki más vallások a legmélyebb lelki szükségleteket.

A mai vallásoktatásnak mások megbecsülésével és önönmagunk megbíráásával kell járnia. Nem szabad ideálnak hirdetni a zsidóságnak mai alakulatát, a mint azt számos nyomasztó, visszafejlesztő tényező is eredményezte. A múltnak tudományos megvilágításával kell a zsidóság képét megtisztítani, megalkotni.

A modern hitoktatás tényleg ezeken az elveken épül föl. A bibliai tanítás adja meg a zsidóságnak eredeti és örök ideálját. A történelmi tanítás mutatja be ennek az ideálnak viszontagságait, kudarcait és diadalait. (Kármán maga az akkori hitoktatás céljaira Cassel Dávid nyomán lefordította „A zsidó nép és irodalom történetét“). Végül pedig más felekezetek megbecsülésére volna hivatva vezetni a felső osztályokbeli összefoglalás a vallások történetéről.

Összegyűjtött dolgozatai során Kármán sűrűn talál módot a vallás és a vallásoktatás meleg méltatására. A hitnek az egész tanítással kell összeforrasztania. „Az oktatás egy tárgya sem nélkülözheti a maga körében a hit eszméinek és megvalósításuknak ismertetését... A helyes vallásoktatás mindig kiváló gonddal fogja ápolni összefüggését a műveltség minden irányával.“ (I, 121, 122.)

Kármán megrajzolja a vallásos tanítónak egyéniségét is (kivált I, 105); a jellemzést így zárja le: „Ki maga igaz lelkesedéssel csügg hazáján és nemzetén, szent áhitattal vallásán, csak az kelthet hasonló érzelmeket növendékei kebelében is.“

Vallásossága zsidó vallásosság. Természetesen nem várható, hogy a Habsburg-ház királyi hercegei részére fölszólításra készült nevelői javaslatában a pesti izraelita hitközség kiadványait ajánlja. De a zsidóságnak és a bibliának megbecsülése nála lépten-nyomon megnyilatkozik. Az ókori népek közül a történet terjedjen ki a zsidókra, görögökre és rómaiakra (I, 399) vagy éppen a bibliára való tekintettel, még Egyiptomra és a Keletre (I, 410). Genuin, eredeti művelődésül hármat ismer el: a hindút, a hébert és a görögöt. (I, 295). A népiskolák harmadik osztályának központi anyagául a patriarchák történetét jelöli ki. (I, 258).

Fordított műnek a hatását a biblián mutatja be (I, 295). A magyarnak nem idegen hit a biblia igéiben hirdetett vallás. (II, 303). Világirodalmi okulásul föl akarja venni a német tanításban Reuss előadását Jób könyvéről. (I, 323). (Jób alakjainál megfigyeli, hogy a külső drámai forma mellett inkább monologizálnak. I, 302). A bibliával való beható foglalkozásra vall p. az oly intim reminiscentia, hogy a Gellért-monda felöleli a népélet minden körét, „a kézi malmot forgató cselédtől fel a trónusig.“ (II, 300, v. ö. Exodus XI, 5.)

Kármán azonban nem csak a biblia és a bibliai zsidóság iránt érdeklődik. Figyelme kiterjed a mai zsidóság közművelődési viszonyaira és intézményeire is. Jellemző p. hogy az angol egyetemek szabadelvű gondolkodását a következő adattal bizonyítja: a cambridgei syndicatus az izraelita felekezetű jelölteknek megengedi, hogy a hittani vizsgálaton a megfelelő új-testamentomi görög szöveg helyett ó-testamentomi héber szöveg fordítást végezzenek. (II, 378, j.) De ennek az érdeklődésnek folytonos nyilvánítására kivált (az összegyűjtött dolgozatok közé föl nem vett) *Közoktatásügyi tanulmányok* (Franklin 1906.) találnak módot. Tartalmukat jelzi az alcímük. A felekezeti oktatás és az állam részvéte a népiskola szervezésében. Európa kulturállamaiban (Svajcra vonatkozólag szinte kantononként) kimutatja az állam és egyház küzdelmét a népiskoláért. Föltünteti a zsidó hitű tanulók helyzetét és, a hol vannak, az izraelita iskolákat.

Különösen jelentősen tükröződik e könyv nevezetes függelékében a népnevelésnek magyar nemzeti hagyománya, a mint azt az 1791, 1827, 1843 és 1848. törvényjavaslatok nemesen, méltóan tolmácsolják. Itt közli (155, 156 l.) az 1843. javaslatnak „Az izraeliták elemi iskoláiról“ szóló intézkedését, mely már egy izr. népiskolatanító-képzőintézet Buda-Pesten való föllállítását rendeli el. A befejező elmélkedés (Állam és egyház viszonya a magyar népoktatásügy körében) alkalmat ad Kármánnak arra is, hogy érintse a zsidóság szervezetlenségének hatását az izraelita iskolákra (165 l.).

Kármánnak benső beavatottsága a magyar nevelésügy történetébe fájdalmas, kínos napokban enyhített a zsidó hitű magyar tanárok izgalmán. Akkor történt, mikor az országos középiskolai tanáregyesület 1906. budapesti közgyűlésén Barkóczy Sándor báró, a közoktatásügyi kormány képviselője, kijelentette, hogy az erkölcsi nevelés nem lehet más, mint a helyesen értelmezett kereszténység (azaz a katolicizmus). Ekkor Kármán előkelően és határozottan kimutatta, mennyire ellenkezik ez az elfogultság a legnemesebb magyar nemzeti hagyománnyal. Fölolvasta az 1791. törvényjavaslatnak 1826—27-ben megismételt követelését. „A mennyiben minden köznevelés feladata abbeli gondoskodás, a mi az ifjuság lelke, értelme és teste idomítására vonatkozik, a lélek pedig kettős módon alakul: a vallástan (doctrina Religionis) által tudniillik és az erkölctan (Philosophia morum) által, azért a közoktatásnak főfeladata legyen a vallástan, mely bármely vallás hiveinek tiszta forrásaiból és külön adandó elő, de azon módon, hogy mind a vallás-tanítás tartózkodjék tőle, hogy a kora ifjuságban a különböző vallások iránt

gyűlöletet ne keltsen, hanem inkább kölcsönös szeretetet és barátságos érzületet oltson ifju korukban mélyen a polgártársak lelkébe; az erkölcsstan azonban, mivelhogy ennek mindenkire nézve, a vallások különbsége nem akadályozván, ugyanannak kell lenni, mindnyájuknak azonos módon adandó elő.“ Az a perc, midőn a közgyűlés java Kármán mértéktartó, előkelő kijelentéseit áhitattal helyeselte, az igazság diadalának emlékezetes perce.

Felekezete hű tagjának, nemzete közmunkásának vallja magát Kármán. Tőle nem tagadható meg az a pályabér, melylyel a magyar Izrael új föladatait teljesítő tanítóit ő maga kecsegteti: nemzetének tisztelete, felekezetének hálája.

Budapest.

Dr. Heller Bernát.

A kántor működése.

A hitélet a maga sokoldalúságával mindig más és más kérdéseket vet fel, a melyek gyökeres megoldásra várnak, hogy a kultuszban a főkéllékek, egyik legfontosabbika, a harmónia megóvassék, a harmónia az istentiszteleti rendben, a harmónia az egyházi funkcionáriusok és azok működése között. Ezen újabban felvetődött kérdések közé tartozik a kántorkérdés is, a melyet e lapok nagyérdemű szerkesztője annyi szakavatottsággal és egyszerűséggel fejtegetéseinek tárgyává tett. De tartok tőle, hogy az a tulságos higgadt és objektív, vagy mondjuk tompított hang, a mely *Neumann dr.* úr cikkeiben megszólal, nem teszi meg a kellő hatást ott, a hol az a hiedelem kapott lábra, hogy nagy effektusokat csak az enfatico, a forte és feroce hangok alkalmazása, csak a hanghullámok erősebb mozgatása és rezgetése által érhetni el. Igenis tartok tőle, hogy azok, kik minden péntek este a 93. zsoltár 4. versének „Mikaulausz“ eléneklésekor mellük és gégéjük megfeszítésével a tenge: zúgását mintegy onomatopoiia útján kifejezni szeretnék, hogy azok a hangakrobaták, kik a hanglétra szédítően magas gradusára feltápáskodnak, hogy erőmutatványaikkal áhitatot, vagy tán helyesebben mondva művészetük iránt csudálatot keltsenek, figyelemre sem méltatják azt, a ki nem beszél erősebb hangnemből, a ki piano hangjával csak a sziv billentyüire hatni igyekszik. No de én sem vagyok tulságosan jártas az erősebb kiszólásokban és ha mindazonáltal a felvetett és annyira aktuálissá vált kérdéshez hozzászólok, teszem azt azért, hogy a magam részéről is ébren tartsam az érdeklődést a zsinagóga hangművészei produkcióinak szabályozása iránt.

Mert a peccatum originale, az e téren tapasztalható visszásságok kutfeje az, hogy némelyik kántor, ki az „oltár“ elé lép, hogy ugynevezett előadását megtartsa, magát művésznek képzei, a kinek nem más a feladata, mint hogy a hangskálán bámulatgerjesztő mutatványait végezze, megfeledkezvén a kántor voltaképi magasztos hivatásáról, hogy mint *Seliach cibbur*, mint a hívék küldöttje és érzelmeik tolmácsa, hogy mint a közönség akkreditált követe az előirt imádságokat recitálja és elénekelje oly módon, hogy még az „Am

hoorec“, a héber szövegben járatlan is önkéntelenül annak tudatára jusson, hogy bizony félelmetes a hely, hol a hitközség ambassadeurja alázatos üzenetét, könyörgését előadja, hogy ez bizony Isten háza és ez az ég kapuja. Hogyha a templom Isten háza, akkor nem szabad azt hangversenyteremmé átformálni, akkor nem szabad azt profán énekek által szórakozási helylyé degradálni, hol a nép gyönyörködve (?) mulat, a helyett hogy épülne és áhítatában megerősödnék. Az imához kell alkalmazni az éneket. a szent szövegre kell rászabni az éneket és nem megfordítva. Mert némelyik kántornál a melódia valóságos prokrustes-ágy, a melyre a szöveget ráhuzza. Ha a melódia rövidebb ütemű, akkor egyes szótagok elnyeletnek, ha pedig, a mi leginkább szokott megtörténni, a szöveg szótagai kisebb számúak a melódia taktusainál, akkor az egyes szótagok minden grammatikai szabály és a jóízlés ellenére kihuzatnak, kifecamittatnak, eltorzittatnak. Olykor átváltoznak a sevával ellátott betűk szótagokká, hosszú, végnélküli szótagokká. És minők hébekorba a dallamok, a melyek kedvéért a szent szöveg tönkresilányittatik? Nem ritkán egy-egy operette ária, egy-egy pajzán induló, a melyek mindenre alkalmasak, csak nem az áhítatkeltésre. Még a legszentebb nap, még a Jom-Kippur félelmetes fensége sem képes a feltűnést hajhászó énekművészt urat allotriáitól és eltévelyedéseitől visszatartani. Miután a *Neszanne taukef* ima végén agyonnyargalta az „emeszt“, folyton hangsúlyozván az összetett sevával ellátott aleft és miután evolúcióiban saját tengelye körül többször megfordult és különös incidens nélkül az *Én kicvo* kezdetű imához érkezett, akkor minden átmenet nélkül a hallgatóság nagy bámulatára rágyújt a Carmen dalmüből ismeretes *toreador-indulóra*, a melyet Examillo, a bikaviador annyi vervevel énekel. Az áhítat után sóvárgó publikum még alig ocsudott fel meglepetéséből, midőn a genius loci-t semmibe se vevő énekművész egy újabb megpróbáltatásnak teszi ki, vagy ha tetszik, egy újabb teherpróbának veti alá hallgatósága türelmét, mert a nyomban rákövetkező kedusában a Mimkaumau-t a *Sulamit: a vadmacska és a kut* rég elcsépelet dallamával kántálja el. A mit most előadtam, nem merő fantázia, nem könnyelmű ráfogás, hanem személyes tapasztalatom. Audita refero.

Sokat tünődtem azon, hogy mi indíthatja kántoraink egy részét arra, hogy énekszükségletét exotikus területekről szerezze be, midőn a zsinagógái ének oly mesterekkel és herosokkal dicsekedhetik, minők: *Bachmann, Baer, Deutsch, Grünzweig, Lewandowski, Naumbourg, Weintraub, Wodak* és a felülmulhatlan *Sulzer*. Minek mennek idegenbe, midőn egyházi zenei irodalmunk oly művekkel dicsekedhetik, a melyek a hagyomány által megszentelt zsidó jellegzetük mellett a legkényesebb és legfinnyásabb művészi igényeket is kielégíthetik, mi indíthatja őket ezen aberrációra, a kényelemszeretet-e, a komolyabb munkától való idegenkedés-e, vagy pedig a modern operette-irodalom termékeinek ismeretével való hivalkodás?

Azokban a községekben, a hol állandó énekkar nincs, az előimádkozás tartamára vonatkozólag a legnagyobb bizonytalanság uralkodik. Teljesen a

kántor dísposíciójától függ, hogy meddig akarja kihuzni az istentisztelet idejét. Mihelyt p. o. észreveszi, hogy az előjáróság valamely számottevő, a templomot nem igen frequentáló tagja az istentiszteletet becses látogatásával megtisztelte, azonnal kitarja énekkészletét és ráadásul és nyomtatékul még saját zenei gondolataival és eszméivel is gyönyörködteti a közönséget, irgalmatlanul nyujtván, huzván és nyuzván a szöveget. Ha a Kolnidre este *Kí hinné kachaumer* c. pizmaun szerzője napjainkban élne, valószínűleg megtoldaná a piutköltészet ezen egyik remekét egy újabb strófával, a mely a modern kántor omnipotenciáját zengené, a ki tetszése szerint gyurhatja, alakíthatja, tovább szöheti, fonhatja a héber szöveget, a ki miként a teljhatalmu kormányos szabadon irányíthatja az istentiszteletet és annak tartamát.

Volna egy javaslatom, mely az ecsetelt inkonvenienciákat gyökeresen orvosolhatná. A kántor urak, kiknek egy része, különösen az Európa keleti országaiból ide szakadtaké műveltség dolgában határozottan az analfabéták közé tartozik, törekedjenek arra, hogy szellemi niveaujukat emeljék, hogy esztetikai ismereteiket gyarapítsák, a mi által meg lesznek óva az extravaganciáktól, a minek folytán erkölcsi valeurjük is öregbedik majd. A selyem reverendák, a redős palástok, a melyeket a funkciók alkalmával annyi grandezzaival magukra öltenek, nem képesek műveltségük kiáltó és ha az oltár előtt állanak, égbekiáltó hiányait, fogyatkozásait eltakarni, elpalástolni. A kik a lelkészeket külső viseletükben utánozzák, legyenek azon, hogy a lelkészek belső habitusára is tehetségükhöz mérten szert tegyenek. Az erre való érkezésük tán csak megvolna. A szabad időnek komolyabb tartalommal való megtöltése megadná a kántoroknak a módot és a lehetőséget, hogy sikerrel próbálkozhassanak egyes, szellemi készültséget is igénylő teendők elvégzésében, mint teszem a hitoktatás teljesítésében, a mi nemcsak erkölcsi haszonnal, hanem anyagi előnyökkel is járna. Hogy a kántorok a munkásságnak ezt az értékes ágát is kultiválhassák és hogy őket ne csak művészi-bohémi hajlamok inspirálják, hanem a régi Seliach cibbur magasztos hivatása is megihlesse, mulhatatlanul szükségesek bizonyos megalapozási munkálatok, a milyenek a külföld mintájára kántorképzők, vagy csak egyszerű szaktanfolyamok felállítása. És akkor el fog tűnni lassanként a kántorok egyik gyakori panasza, az állítólagos oknélküli felmondás sérelme. A vándor-művészkedés mindinkább apadóban lesz és berendezkedik a kántori hajlékokban is a megállapodottság, a nyugodtság és a hitközség vezető férfiai iránti nemcsak felszines, hanem igazi tisztelet és bizalom is és helyreáll a harmónia a szent szolgálatban és a béke és az egyetértés ezen szolgálat egyes ágainak művelői között.

Nagykikinda.

Dr. Rosenstein Mór.

Katonai istentiszteletek.

Lelkészi működésünknek egyik parlagon heverő területe a katonaság.

Nagyobb helyőrségekben, különösen a közös hadsereg hadtestparancsnokságainak és a honvédség kerületi parancsnokságainak székhelyein megszokták keresni évenként a rabbikat is aziránt, hogy az ujoncok eskütétele előtt tartsanak az ujonc-legénység részére istentiszteletet, a melynél beszéd is tartassék az eskü szentségéről. De több nem történik.

Arról, hogy az izr. vallású katonaság részére az egész éven át folyó rendszeres istentisztelet tartatnék, egészen a legutóbbi időkig soha sem hallottam. Azt azonban láttam itt Kassán, hogy a többi felekezet legénysége rendszeres időközökben vezetetik a templomba istentiszteletre. Ez arra készítetett, hogy foglalkozzam a zsidó katonák rendszeres istentiszteletének létesítésével. Ugy gondoltam, hogy legközelebbi gyűlésünkön fogok ez iránt indítványt tenni és az Országos Iroda útján az illetékes miniszteriumokhoz intézendő felíratra gondoltam.

A mult télen azután azt a felfedezést tettem, hogy Iglón a zsidó vallású katonák is rendszeresen járnak minden második szombaton istentiszteletre. A dolognak utána járva, megtudtam, hogy indítványomra és a felíratra nincs szükség. Kész dologgal állunk szemben.

A vallás- és közoktatásügyi miniszternek az Izraeliták Országos Irodájához 1893. szeptember 30-án 39279. sz. a. intézett leirata értelmében nem nekünk kell kérnünk a rendszeres istentisztelet engedélyezését, hanem minket kérnek fel, hogy azt rendezzük be.

A miniszteri leirat a következőképpen hangzik :

39279. sz. Az Izraeliták Országos Irodájának Budapesten.

Az apostoli tábori vikárius személyesen azon kérését, illetve óhaját fejezte ki a m. kir. honvédelmi miniszter ur előtt, miszerint kívánatos volna, hogy a honvéd legénység minden héten és lehetőleg külön e célra megtartandó isteni tiszteletben részt vegyen.

Ezen óhajtásnak, — a mennyiben azt a csapatok szolgálati viszonyai megengedik, — a nevezett miniszter ur részéről eleget tenni akarván, f. évi augusztus hó 15-én 4642. eln. sz. a. kelt átiratában kifejezett kérelme következtében az izr. országos irodát a honvéd csapatok állomás helyeiről és számáról szerkesztett kimutatás másolatának ide csatolása mellett felkérem: sziveskedjék az isteni tiszteletek megtartása iránt az elhelyezett honvéd csapatokra vonatkozólag saját hatáskörében arra nézve intézkedni, hogy a szükséges megállapodások az illető honvéd állomás parancsnokokkal egyetértőleg létesíthetők legyenek.

Budapest, 1893. évi szept. hó 30-án. Gróf Csáky s. k.

Ezen rendeletre hivatkoztam, midőn személyesen interveniáltam úgy a honvédség állomás parancsnokságánál, mint a közös hadsereg Platzcommandójánál.

Az eredmény a következő két rendelet volt:

I.

M. kir. honvéd állomásparancsnokság Kassán. 49. hap. sz. 1909. Izraelita legénység istentisztelete. Szóbeli megkeresés alapján: Főtiszt. Dr. Klein József főrabbi urnak Kassa. 1909. március hó 16-án.

Van szerencsém értesíteni aziránt, hogy intézkedtem, miszerint az izr. vallásu legénység f. évi április hótól kezdődőleg minden hó első és harmadik szombatján d. u. 5 órára a helybeli izr. templomba isteni tisztelethez vezettessék.

Lóskay, tábornok.

II.

Militärstationskommandobefehl Nr. 60. Kassa, 15. März 1909. E. Nr. 118. Gottesdienst.

Für die Mannschaft israelitischen Glaubens vom 1. April l. J. an jedem 1. und 3. Samstag in den Monaten April bis Ende September um 5h. nachmittag, in den Monaten Oktober bis Ende März um 3h. nachmittag in der israelitischen Kirche am Rákóczy-körút. Sämtliche dienstfreie Mannschaft israelitischen Glaubens ist an diesen Tagen geschlossen, nach Möglichkeit durch einen Unteroffizier desselben Glaubens in die obengenannte Kirche zu führen.

Weber, Fmlt.

A közshadseregi rendelet egyszer s mindenkorra szól; a honvédségi csak a nyári időszakra, míg a télire annak idején külön rendelet fog kiadatni.

Azóta a katonák pontosan járnak az istentiszteletre, a melyet részükre nem külön tartunk. A rendes szombat délutáni Minchán vesznek részt; a tórához lehetőleg (ha csak valami chijjuv nincs) őket hívjuk fel. Kiosztunk köztük imakönyveket. Van mindig egy 10—15 percig tartó beszéd is és al-tisztjeik azt mondják, hogy az egész dolog által a kaszárnyákban is nőtt a becsületük.

Fölösleges, hogy kartársaimnak az ügy fontosságát és többféle szempont szerint való jelentőségét magyarázzam.

Elmondtam a dolgot azért, hogy megmutassam a módját annak, hogy mikép vonhatjuk be katonai szolgálatban levő testvéreinket a rendszeres vallásgyakorlatba.

Kassa.

Dr. Klein József.

Az IMIT legújabb kiadványai.

Évkönyv. Kiadja az izr. magyar irodalmi társulat. Szerkeszti Bánóczi József 1910.

Patai József. Héber költők. Első kötet.

Egyetlen irodalmi társulatunk tevékenységének látható jelei a tél folyamán rendezett felolvasások mellett a polgári év elején megjelenő kiadványai. A nagyközönség többet tud a felolvasásokról, a melyeket előzőleg a lapok-

ban hirdetnek és utólag is pár szóval ismertetnek, mint a kiadványokról, a melyeket nem méltat érdem szerint a napi sajtó. De: verba volant, scripta manent. És így maradandóbb hatása és értéke mégis csak a kiadványoknak van. Hogy a hatás mekkora körre terjed, annak nem feltétlenül megbízható mértéke a társulati taglétszám, noha minden tagnak illetménykép jutnak a kiadványok. Ennek megállapítása végett tudni kellene, hogy hányan olvassák is el — tagok és nem tagok — az évenként rendszerint megjelenő két kötetet.

Az IMIT nem tudományos, hanem irodalmi társulat. Ehhez képest nem kívánhatjuk kiadványaitól, hogy a tudományt előbbre vigyék, hanem legfeljebb annyit, hogy a tudomány eredményeit irodalmi színvonalon ismertessék szélesebb körök számára. És mégis, a Társulat kiadványai között nem csak egy van olyan, a mely határozott nyereséget jelent tudományunkra nézve. Mindenesetre azonban a magyar nyelvű zsidó irodalom évi termésének ma már közelítően biztos fokmérőjévé lettek ezek a kiadványok. Hiszen a mi rajtuk kívül e téren megjelenik, mennyiségileg mindössze nem sok. Alkalom sem igen van zsidó irodalmi termékek közzétételére minálunk. Időszaki sajtónk számára és terjedelemre egyaránt csekély. Mecenásaink nincsenek, a kiadás költségeire pedig a zsidó irodalom munkásainak igazán nem telik.

De kicsodák is voltaképpen ezek a munkások? Hát természetesen a rabbi és még néhány theologiai képesítésű vagy képzettségű tanár. Pedig hányan szolgálják hitfeleink közül a magyar tudományt és irodalmat! És ezeknek egyáltalán nem volna kedvük vagy idejük arra, hogy munkásságuk egy részét a felekezeti irodalomnak szenteljék? Aligha másban kell keresnünk az okát, mint hogy ők hálásabb talajban vethetik el szellemük termő magvait. Az érdeklődés közönségünkben a zsidó irodalom iránt még mindig csekély, annak művelése tehát nem igen kecsegtet sem erkölcsi, sem anyagi nagy sikerekkel.

*

Az ügyvezetés döntő fontosságú munkáját az irodalmi társulatokban rendszerint a titkár végzi. Ezt a tisztséget nálunk *Bánóczi József* tölti be, a kiről *Bacher Vilmos*, a kinek keze ott van a társulat minden dolgán, nemrég azt mondta, hogy évtizedek óta „testvéri barátja, áldott lelkű és áldott kezű munkatársa.” Előkelő izlése és páratlanul finom tapintata, vitatlan irodalmi tekintélye és az önmegtagadásig menő odaadása, egész varázslatos egyénisége egyenesen praedisztinálja a titkár-szerkesztői állásra.

Titkári jelentése az Évkönyvnek mindig egyik legszebb olvasmánya. Ezekben a jelentésekben mindig egészen benne van ez a csupa szív ember, a kit mi magyar rabbik épen ezért a mindig szépért és eszményiért hevülő nemes sziveért, a melyen minden gondolatát is átszűri, szeretünk annyira. Az ő jelentései mindig megokolt optimizmussal szólnak a Társulatnak elvégzett és még elvégzendő munkájáról, mindig új oldalról tárják föl a Társulat létjogosultságát és szükségességét, mindig eszméket tisztáznak és fel-

adatokat tüznek ki, mindig új forrásait bugyogtatják önérzetünknek és a jövőhöz való bizalmunknak. De ha szabad egy szerény kívánságnak kifejezést adnunk, azt óhajtanók, hogy a Társulat belső életére, ügyeinek el látására, a körében felmerült, ha meg sem is valósított eszmékre, egyáltalán a Társulatnak majdan megadandó történetére vonatkozó adatok is olvashatók legyenek az Évkönyvben. Minthogy pedig a formailag is gyönyörű titkári jelentést csakugyan nem lehet az ilyenekkel megterhelni, a magunk részéről nagyon kívánatosnak tartjuk a régebben „Az utolsó év jegyzőkönyveiből” címen megvolt tanulságos rovat visszaállítását.

Nem figyeltük meg, hogy megtörténik-e, de mindenesetre szükségesnek tartjuk az állandó bizottságoknak időnként új tagokkal való felfrissítését. És vajjon nem volna-e lehetséges, hogy a Társulat olykor egy-egy nagyobb vidéki városban tartsa közgyűlését, a mely ugyis csak három évenként ül össze, pl. valamely községkerületi gyűlés alkalmával, a mikor egy egész vidék előkelő zsidósága amugyis együtt van?

*

Ezt a hosszas bevezelést pedig nem azért irtuk, hogy ezután maguknak a kiadványoknak még hosszabb ismertetésébe fogjunk. Éppen ellenkezőleg. E lap olvasóinak nagy része ugyis önálló itélettel mérlegeli az azokban foglaltakat. És azután gyűjteményes munkát, a minő az Évkönyv is, a mely oly különböző tárgyú dolgozatokat tartalmaz, bírálatosan ismertetni mindig bajos és hálátlan feladat. E helyett tehát arra szorítkozunk, hogy általános megjegyzések mellett csupán néhány közleményhez fűzzünk pár észrevételt.

Az Évkönyvben foglalt összesen 20 irodalmi munkát között mindössze 5 a verses formájú, azt hiszem, kevesebb, mint egyébkor szokott lenni. Talán mivel a másik tagilletmény merő költészet. *Lenkei Henrik*, *Feleki Sándor*, *Patai József*, *Kiss Arnold*, *Szilágyi Géza* van egy-egy verssel képviselve. Mindannyian poéták s mindegyikük költői egyéniség. Természetes, hogy mindegyik költemény vonatkozásban áll a zsidósághoz, a zsidó élethez, történelemhez vagy irodalomhoz. S e mellett szinmagyar valamennyi. Poétáink rég beletanultak abba a művészetbe, hogy zsidó gondolatokat magyar köntösbe öltöztessenek. Ugyanezt nem mondhatjuk el prózairóinkról. Zsidó versekben, még egész verskötetekben sem szenvedünk hiányt, de zsidó elbeszélő irodalmunk nincsen számbavehető. Ime az idei Évkönyv sem hozott ilyet semmit. S az Évkönyv kipróbált időmutató. A zsidó tárgyú novella és rajz újra nem termett semmit vagy semmi használhatót, minden biztatás ellenére sem. Nincsen-e valódi szükség reá avagy csak tehetségeinket nem ihleti meg ez a tárgykör?

A prózai dolgozatok tárgyaiknál fogva a kívánatos mértékben változások és a maguk nemében érdekesek és tanulságosak. Formai tekintetben is kevés kivétellel élvezetes olvasmányok. A publicisztika köréből itt találjuk mindenekelőtt *Neumann Ede* kitűnő cikkét *az osztrák zsidók hitfelekezeti szervezkedéséről*, a mely kiegészíti ugyanezen szerzőnek a német zsidóság

hasonló mozgalmairól egyik előző Évkönyvben közzétett nagyjelentőségű tanulmányát. Az ő dolgozatát érdeme szerint méltatnunk ezen a helyen nem lehet, de nem is szükséges e lap olvasói számára. *Palóczy* Lipót *a berlini zsidókról* közöl érdekes adatokat. Ebbe a körbe tartozik tendenciájánál fogva *Vajda* Bélának ezuttal befejezésre kerülő, időközben már könyvalakban is megjelent tanulságos cikksorozata *a zsidók és hazájukról*, a melyben találóan megválogatott történeti példákkal bizonyítja a zsidóknak mostoha viszonyok között is mindenkor fényesen bevált önfeláldozó hűségét a haza és trón iránt. Hasonló gondolatkörben mozog *Bernstein* Béla szorgalmas összeállítása a zsidók aktív és passzív részvételéről *az 1848-iki szabadságmozgalmakban Európaszerte*, mely a szabadság ujkori zsidó hőseit és nagyszámu vértanuit hozza közelebb az olvasók szívéhez. És végül idevág *Goldberger* Izidor tájékoztató emlékezése *Luzzato Sámuel Dávidról*, a ki az ujabbkori zsidó tudomány egyik feledhetetlen uttörője és egyik legnemesebb alakja volt.

A történeti és irodalmi folklóre körébe is sorozhatunk néhány cikket. Egy már-már kihalt tyrust mutat be *Lakatos* Lajos a *magyar-zsidó cigányokban*, a hajdani klezmerek magyarba ojtott ez utódaiban, a kikről a cikkiró hálát érdemlő módon nyújt tájékoztatást. *Heller* Bernát, az összehasonlító mondabuvárlat ez avatott művelője, az Évkönyv egyik legszorgalmasabb munkatársa, ezuttal is szokott szabatossággal ismertet *legendákat az elbizakodott jámborokról*. És nagyrészt ide tartozik *Kohlbach* Bertalannak számos adattal megalapozott és minden szempontot figyelembe vevő tanulmánya az *állatvédelemről a zsidóságban*, a mely egyéb vonatkozásainál fogva egyuttal átmenetet alkot a művelődéstörténeti közleményekhez. Ilyen mindenekelőtt *Fabó* Bertalannak 5 képpel illusztrált cikke *Tyroler Józsefről*, a Kossuth-bankók rézmetszőjéről, a melyben ezt a feledésbe ment zsidó-magyar művészt támasztja fel újra. Tekintve a művészet nagy befolyását az emberiség nevelésére s a zsidóknak a jelenben oly nagyrányu részvételét a művészeti törekvésben és munkában, hálával kell fogadnunk minden legkisebb adalékot is, mely akár a zsidó művészetnek, akár a zsidók általános művészeti tevékenységének történetét gazdagítja. Műveltségtörténeti vonatkozásu az a levél is, melyet *Marczali* Henrik közöl *Szabadkőművesek és zsidók* címen, abból az időből (1781), a mikor Magyarország-Ausztria páholyai még nem vettek föl zsidót.

A műveltség- és vallástörténet mesgyéjén mozog két másik cikk. *Weiszbürg* Gyula mintaszerű dolgozata szól a *miszticizmusról a zsidóságban*, a melyben a zsidóságnak ezt a nagy multu és hatásaiban ma is eleven irányzatát oly alaposan, mint világosan és részben új felfogással ismerteti. *Alexander* Bernát *Spinoza*-cikkét dicsérni igazán felesleges. A szellemes tudós és íróművész minden erényével jeleskedő szerző ezt a fontos kettős kérdést tárgyalja: „Mennyiben tükröződik benne (Spinozában) a zsidóság szelleme; mennyiben jut filozófiájában kifejezésre az, hogy zsidó volt?”

A vallástörténethez nyújt egy-egy jelentős adalékot az Évkönyv első és utolsó cikke. Mindkettő szerzőik egyebütt már közzétett tudományos vizsgálatainak kész eredményeit tárja itt elének és így a tudománynak legnemesebb értelemben vett népszerűsítését szolgálja. *Blau* Lajos a zsidó vallástörténetnek jelenleg leginkább aktuális kérdésével foglalkozva, a töle megszokott szellemes és szabatos tárgyalásban ismerteti az asszuani papyrusleletek lényeges tartalmát és jelentőségét e népszerű cím alatt: *Zsidó katonai telep az egyiptom-nubiai határon 2500 év előtt.* *Venetianer* Lajos mint mindig, most is új utakon járva, sokoldalú tudással és eredeti okfejtéssel mutatja ki a *zsidó nyomokat a róm. kath. szertartásokban.* Cikke, a legterjedelmesebb ez Évkönyvben, oly csábító eredményekre jut, hogy szinte rosszul esik németül megjelent hasonló tárgyú művének egyik bírálatában (az *Orient. Liter. Zeitung* idei januári számában) azt olvasnunk, hogy ezek az eredmények nem vitathatlanok.

A zsidó irodalom történetét egyedül *Grünhut* Lázár, a kitűnő tudósnak dolgozata képviseli, a melyben *Mózes ben József di Trani*, egy régi tudós nemzetség 16. századbéli tagjának életrajzát nyújtja. Sebaj, mert a másik tagilletmény meg egészen az irodalomtörténet körébe tartozik.

Patai József héber költői anthológiájának első kötete az. Egy nagy érdeme ennek a műnek azonnal szembe ötlük: az, hogy magyar nyelven első rendszeres bemutatása az ujhéber költészet egész fejlődésének kezdettől (IX. század) egészen a XVIII. század közepéig, illetve a készülő második kötetet is figyelembe véve, napjainkig. Merész vállalkozás még oly komoly törekvésű és alapos képzettségű fiatal embertől is, a minőnek *Patai*t ismerjük, még akkor is, ha tekintetbe vesszük az előző kísérleteket ezen a téren. Értjük a hálás érzelmeket, melyekkel a szerző *Bacher* és *Bánóczi* buzdításáról szól. De értjük a sikert is, a melyet annyi jeles készütségnek és költői tehetségnek a tárgy nehézségei fölött ki kellett vívnia. *Patai* munkája mindenképpen haladást jelent előzőihez képest és ha talán nincsen is meg benne *Makai*nak istenáldotta, magával ragadó költői talentuma, de a verselési készségben nála sincs hiány és, a mi nagy előnye *Makai* fölött, élénk érzéke van a filológiai hűség és pontosság követelményei iránt. Egyáltalán *Patai* nem az a bohém természet, a melyre szükség lehet talán egy *Manuello* verseinek átültetésében, de a mely a középkori zsidó költők nagy többségének hangulatával nem egyezik. Másrészt elég hajlékony lelkülete van *Patai*nak ahhoz, hogy a tolmácsolta költők és műveik legkülönbözőbb hangulataiba magát beleélje, a mihez még hozzájárul alapos nyelv- és egyéb ismerete, a melynél fogva mélyen képes behatolni szövegeinek értelmébe. Egy szóval, *Patai* annak az embernek bizonyult, a ki feladatára rá termett s feladatát oly jól oldotta meg, a mint az adott viszonyok között csak kívánnunk lehet.

A kötet gazdag tartalmából kiemeljük az eleven frissességgel megírt bevezetést, mely összefoglaló előadásban ügyesen tájékoztat a héber költészet fejlődéséről a jelzett időig s a melynek minden korszak s a korszak

minden képviselője számára van egy erőteljesen jellemző szava. Ebben is kiemelkedik az a törekvése, hogy a héber költészet babérját Ibn Gabirol számára biztosítsa Jehuda Halévivel szemben s hogy a spanyol-arab iskola hatását kimutassa az egész költői sorozaton végig Mózes Chajim Luzzatoig, a kivel az ujhéber költészet első nagy korszakát lezárni kívánja. Felemlítjük továbbá a tudós jegyzeteket a kötet végén, a melyekben a kezdő szavakkal s a kiadások pontos idézésével jelezve van minden átültetett darab eredetije. Ugyanitt föl vannak véve oly fordítások eredeti szövegei, melyeket a szerző oxfordi kéziratokban talált s ezuttal vagy első ízben, vagy legalább javított alakban bocsát közre. Ezenkívül nem egy szerzőnek életére és egyéni körülményeire, valamint másokhoz való viszonyaira is fényt derítő adatokat és rövid fejtegetéseket is találunk, a melyeknek határozott irodalomtörténeti értékük van.

A mi magát az anthológiát illeti, ebben az első kötetben kerek számban 30 egyén jut szóhoz mintegy 200 verssel. Alig hiszszük, hogy azon egész hosszú időnek csak egy figyelemreméltó egyénisége vagy terméke is hiányoznék a gyűjteményből. Az olvasó szempontjából talán inkább azt mondhatjuk, hogy egy kevés mérséklet az anyag fölhalmozásában nem ártott volna. Klaszikusaink természetesen nagyobb számu költeménynyel vannak képviselve, a legtöbbet Ibn Gabirol, Jehuda Halévi, Mózes ibn Ezra, de rajtuk kívül még Sámuel Hanagid, Manuello és Izrael Nadzsara is. — Egy pár, főképpen 17. századbeli törökországi zsidó költő itt szólal meg először, és pedig nemcsak magyar nyelven, nyomtatásban. A költészet minden barátja gyönyörűséggel fogja magát átengedni azoknak a hatásoknak, a melyek e lapok forgatása közben lelkét ostromolják. Nem egyszer idegenszerűnek fog feltűnni a hatás, de csakhamar megbarátkozunk vele, mert mindenünnen egyuttal ismerős hangok is ütnek meg fülünket, az örök emberi érzést kifejező hangok. Elfeledjük, hogy régmúlt idők emberei szólnak hozzánk e hangokban s mi velük együtt örvendünk vagy szomorkodunk, lélekrepesve követjük őket Istentkereső meredek utjaikon, szent rajongással borulunk le velük Ción porába és természetes kívánczossággal kísérjük őket szerelmi igézeteiknek majd pajkos, majd mély szenvedélyü játékukban. Mert ezek a költők tárgyban és hangban oly változatosak és sokszor eredetiek, mint a hogy tehetségre különbözök, néha középszerűek, majd elragadóak, de mindig érdekesek és sokszor újszerűek. Ezért a magyar irodalomra is nyereség ez a könyv, a melyből hangulatok fognak szétáradni a lelkekbe. És ez nemcsak a megszólaltatott költők érdeme, hanem azé is, a ki megszólaltatja őket, tiszta, szép zenéjü magyar nyelven adván hű értelmét az eredetieknek. Patai hivatott műfordító, a zsidó költők nagytehetségü magyar tolmácsa. Irodalmi társulatunknak valóban nagy érdeme, hogy ennek a munkának megjelenését lehetővé tette.

Kolozsvár.

Dr. Eisler Mátyás.

Krónika.

Mély megilletődéssel értesülünk arról, hogy *Dr. Vidor Jenő* pancsovai rabbi március hó 26-án harmincegy éves korában Körmenden hosszú és kinos szenvedés után elhunyt. Nagytudásu pap volt, a kinek buzgalmától és készségétől a felekezet sokat várhatott. 27-én temették a város egész lakosságának bensőséges részvéte mellett. Az általános és őszinte gyász *Ehrlich Miksa* körmendi és *Bender Adolf* zalalövői rabbi beszédeiben jutott kifejezésre.

A rabbik járandóságának behajtása ügyében a vallás- és közoktatásügyi miniszter kimondotta, hogyha az anyahitközség alapszabályait megalkotni és felterjeszteni vonakodik, a járandóság a hitközségi előjáróság tagjaitól szedendő be.

A vallás- és közoktatásügyi miniszteriumnak több hitközséghez intézett abbeli rendelete, hogy rabbit válaszszanak, mert különben elvesztik anyahitközségi jellegüket, több gyülekezetet arra készítetett, hogy kvalifikációval nem bíró valamely tisztviselőjüket rabbinak választották. Mély sajalattal emlékszünk meg erről és reméljük, hogy a példa nem akad majd követője.

Az *IMIT* felolvasásai, melyek a bezárult évadban még a szokottnál is nagyobb és diszesebb közönséget vonzottak, március 15-én befejeződtek. Felolvastak: január 18-án *Dr. Steinherz* Jakab (Schiller mint bibliamagyarázó), *Dr. Patai* József (Oxfordi kéziratokból) és *Ballu* Ignác (Michelangelo Rachelje); február 15-én *Dr. Sebestyén* Károly (Byron héber melodiái) és *Dr. Kohlbach* Bertalan (A tetovirozásról) és március 15-én *Dr. Mezey* Sándor (Keleti szimfonia) és *Dr. Neumann* Ede (Geiger Abrahám élete és működése). A közönség meleg érdeklődését *Dr. Bánóczy* József záró szavai köszönték meg.

Az IMIT az izr. magyar kulturalap (IMKA) létesítésére forgalomba hozott távirati ürlapok terjesztése végett a hitközségekhez fordult. Az ürlapok kelendősége egyre fokozódik. A folyó évben már mintegy 400 kor. értékű kelt el belőlük.

Csabán megalakult az *Országos Magyar Izr. Közművelődési Egyesület* fiókja. A zeneakadémiában megtartott fényes *kultur-estélye* 7000 K. bevételt és ebből 4500 K. tiszta jövedelmet eredményezett. Az összeget egy felállítandó könyvtár javára fordítják. A *magyar nyelvi tanfolyamnak* 71 hallgatója volt, a kik szépen sajátították el a magyar nyelvet szóban és írásban.

Az Országos Izr. Patronage-egyesület egyre szélesbedő körben hódít. Fiókok alakultak Abonyban, Aszódon, Balassagyarmaton, Bonyhádon, Csabán, Dunaföldváron, Érsekújvárt, Gyulán, Hevesen, Jászberényben, Monoron, Szatmáron és Temesváron. A akció megindult Jászárokszálláson, Nyitrán, Pozsonyban, Szombathelyen és másutt. Szegeden várhelyi Rósa Izsó udv. tanácsos, a XXII. községkerület elnöke értekezletre hívta egybe a kerületéhez tartozó hitközségek képviselőit, a melyen kimondották, hogy minden hitközségben megalakítják az egyesület helyi bizottságát. *Az Orsz. Iroda melegen karolta fel a nagyfotosságu ügyet.*

Tartalom: Dr. Weisz Izsák. — Az Országos Rabbiképző-intézet mensája. — Kármán Mór a hitoktatásról. Dr. Heller Bernát. — A kántor működése. Dr. Rosenstein Mór. — Katonai istentiszteletek. Dr. Klein József. — Az IMIT legújabb kiadványai. Dr. Eisler Mátyás. — Krónika.

Nyomatott a Zala Hirlapkiadó és Nyomda Részvénytársaságnál Nagykanizsán.